
ג' בהן, בעיוור במראה: היהודי בתפיסה הנוצרית בימי הביניים

Review by: אמןון לעדר

Zion / ציון, Vol. ג (תשס"ג), חוברת ד' (ס"ח), pp. 513-519

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70039108>

Accessed: 28/11/2011 05:28

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ג'רמי כהן, כעיוור במראה: היהודי בתפיסה הנוצרית בימי הביניים, תרגמה מאנגלית אביבה גורן, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים 2002, 408 עמ'

א

החיבור שלפנינו עוסק בסוגיה החשובה ביותר בהיסטוריה של היהודים באירופה הנוצרית של ימי הביניים: חידת קיומם לאורך זמן כמיעוט מוטמע ונשלט, ועם זאת בעל ייחוד דתי-תרבותי שהיה שונה עד כדי ניגוד מצביונה הדתי-תרבותי של החברה המטמיעה והשלטת. ניגוד זה שב ומתעצם עד לכלל סתירה כאשר אנו מביאים בחשבון את מרכזיותה של הדת בעיצוב תפיסות העולם באותה חברה נוצרית, וכפועל יוצא מכך את חשיבותו של עקרון ההומוגניות. כיצד חברה שהגדירה עצמה כ'כנסייה' באמות מידה של 'אחת, קדושה, קתולית' (דהיינו אוניברסלית) ואפוסטולית¹ סבלה בתוכה במודע יסוד שהפר בגלוי הומוגניות זו וקרא תיגר על אמות מידה אלה כולן? עקרון ההומוגניות הנחה אותה במאבקה העיקש והיעיל בכל היסודות ההטרוגניים שנמצאו בה מראשיתה, או שעלו עליה ומתוכה במהלך ההיסטוריה שלה – הפגנים, המוסלמים, הכופרים, המינים והסכיומטים לסוגיהם, עד להכחדתם השלמה, אבל תוקפו נחלש, כביכול, כלפי היהודים לבדם.

בירור מקיף של סוגיה זו מחייב מחקר בשני כיוונים: ראשית, מיפוי של כל תחומי המגע ומוקדי המפגש בין יהודים ללא יהודים ואבחון של מחולליהם (דתיים ושאינם דתיים, יוצרי ניגוד אך גם משככי ניגוד ואפילו מקדמי התאמה): שנית, 'שחזור' של השקפות בני הזמן, נוצרים ויהודים – כיצד תפסו את מהות היחסים ביניהם ואילו דרכי פעולה התוו כפועל יוצא מתפיסות אלה. בשני כיווני המחקר יש להתבונן לשני הצדדים, אל היהודים ואל הנוצרים, שהרי כל מגע ביניהם נבע בהכרח מהשקפותיהן ומפעילותן של שתי הקבוצות גם יחד. ואולם, אין ביניהם סימטריה או שוויון, כי מלוא העצמה וההכרעה היה תמיד בידי הנוצרים. ומכיוון שהנצרות באותה תקופה הייתה מצויה בתנופה של התרחבות ושל העמקת אחיזתה, היו הנוצרים הצד הפעיל והמוביל, ואילו היהודים נדחקו לעמדה של סבילות, סגילת עצמם 'לחוקי משחק' כפויים ופעלו רק במסגרת החופש שהעניק להם הצד הנוצרי. לפיכך חייב החוקר לחפש את התשובה לסוגיית ההישרדות בראש ובראשונה בצד הנוצרי.

ב

ספרו של ג'רמי כהן טיפוסי לכיוון המחקר השני. הוא 'משחזר' את תפיסות היהודי והיהדות בקרב התאולוגים הנוצרים, מימי הביניים המוקדמים ועד למאה ה'י"ד, ומעמיד תזה חדשה וברורה: הישרדות של יהודים בחברה הנוצרית נבעה מתפיסה תאולוגית שהצביעה על הצורך של החברה הנוצרית ביהודים ועל הייעוד שנקבע ליהודים בעולם הנוצרי. בתפיסה זו עוצב 'יהודי הרמנויטי', היהודי כפי שאמור היה להיות ולא כפי שהיה באמת. היהודי במציאות זכה במעמד מיוחד ובחסות כל עוד נתפס כזה 'ליהודי הרמנויטי'. ואולם ככל שנעשו התאולוגים מודעים לפער בין השניים ולממדיו כך נתערער והלך מעמד מיוחד זה, פחתה הסובלנות שהייתה מיוסדת על אותה הנחה של זהות, ונתערער הצידוק התאולוגי להמשך קיומם של היהודים בחברה הנוצרית.

המחבר מציב ביסוד התפיסה התאולוגית הזאת את 'הדוקטרינה האוגוסטינית' על הערך החיובי –

מנקודת הראות הנוצרית – של הקיום היהודי בגולה. ערך זה מתבטא בשלושה עניינים בעלי משמעות דידיקטית: בראש ובראשונה העדות על הנצרות שיש בעצם הקיום היהודי ובספרי הקודש שהיהודים משמרים ומפיצים ב'עיוורונם' ולמרות רצונם; במידה פחותה מכך ההכרה בעונש הגלות הנצחית – שכרוכה בו ממילא הגנה מסוימת בהווה – שהושת על היהודים החוטאים בידי אלוה (קין כפרפיגורציה של היהודי רוצח האל); והציפייה הוודאית להתנצרות היהודים בעתיד, שאף היא משמעה השלמה מסוימת באשר להווה (המסורת הפאולינית). נובע מכך שיש לחברה הנוצרית צורך ברור ביהודים. הם נתפסים באוריינטציה מקראית מובהקת, כמי שמשמרים את המקרא (כ'נושאי הספרים') ומגלמים אותו בעצם הווייתם (כ'יהודים מקראיים', להבדיל מ'היהודים הבתר מקראיים'), במסכת דידיקטית המופנית בעיקר פנימה, כלפי הנוצרים מבית.

דוקטרינה זו, טוען כהן, התגבשה בשלב מאוחר של התפתחותו האינטלקטואלית של אוגוסטינוס, כתולדה של הבשלת מחשבתו בשלושה עניינים נפרדים: העדפתו את המובן המילולי בפרשנות המקרא, הכרתו בהיסטוריה של העולם הזה כ-saeculum המאחד קודש וחול בדו-ערכיות פרוקסלית, וראייתו החיובית את מיניות האדם כביטוי לטבע האנושי. 'היהודי ההרמנויטי' של אוגוסטינוס מעוצב, לפיכך, בצומת שבו נפגשות שלוש גישות אלה – כמי שמשמר ומגלם את המובן המילולי של המקרא, כפרדוקס וכרצף של סתירות חיות בדומה ל-saeculum, וכמי שמתפקד בתוכו באופן מועיל; הוא גם מייצג הערכה חיובית של מיניות האדם.

לאחר שהגדיר את 'דוקטרינת העד האוגוסטינית' כתשתית לתפיסה תאולוגית של היהודים, עובר כהן לבחינת מקומה והשפעתה על תפיסת היהודים בהגותם של תאולוגים בולטים, שאותם הוא ממין בשלושה מעגלים תרבותיים/כרונולוגיים. תפיסת היהודי של כל תאולוג נבחנת באורח שיטתי – תחילה בהקשר התרבותי והחברתי המיוחד למעגל שאליו הוא משתייך, ולאחר מכן במסכת ההגות האישית המיוחדת לו. כך נפרסת תפיסה הנטועה אורגנית בעולמו הרוחני של התאולוג תוך עימות 'פנימי' מתמיד – במינונים משתנים של התאמה וניגוד – עם 'הדוקטרינה האוגוסטינית', שכהן רואה בה יסוד דומיננטי, ולפחות יסוד חשוב, במורשה התאולוגית שהייתה משותפת לכל אותם תאולוגים ונכללה לפיכך כמעט מאליה בעולמו של כל אחד ואחד מהם.

המעגל הראשון חופף את ימי הביניים המוקדמים, והוא מיוצג על ידי גרגוריוס הגדול, איזידור מסביליה ואגוברד מליון. שלושתם מייצגים הגות תאולוגית שהתרחקה מאוד מהתשתית הרעיונית של 'דוקטרינת העד האוגוסטינית', כאשר נטשה את ההכרה ב-saeculum כתחום מפגש בין קודש לחול ובחירה בכיוון מוניסטי מובהק – בשאיפה לקידוש שלם של החול; זנחה את הפרשנות המילולית של המקרא והעדיפה על פניה את הפרשנות האלגורית; ואין צריך לומר שדחתה את מיניות האדם מכל וכול. המעגל השני משקף את התהפוכות המבניות שעברה אירופה במהלך המאה ה'י"ב בכל תחומי החיים, ואת השלכותיהן המיוחדות על תפיסת היהודי בתאולוגיה: נטייה לתפוס ולסווג את החידושים החברתיים-התרבותיים בהקשר-על של האחדות הנוצרית, התחזקות רבה של תאולוגיה מיסיונרית שכוונה נגד ה'אחר' בחוץ, ומודעות גוברת להבדלים ולסטיות של ה'אחר' מבית. המחבר ממין את התאולוגים שבמעגל זה לשלוש קבוצות. בראשונה מובאים התאולוגים שהגותם הושפעה בעיקר מהפילוסופיה (אנסלם, גילברט קריספין, אודו מקמבריי, גיברט מנוזן ופטרס אלפונסי), בשנייה תאולוגים שתפיסות היהודי שלהם עומדות בסימן מסעי הצלב (ברנרד מקליירבו, פטרס ונרביליס), ובשלישית 'אנשי רנסנס', שהגותם משקפת מחויבות לכמה מהמאפיינים הבולטים של רנסנס המאה

הי"ב, כגון הגילוי העצמי של הפרט, המחויבות לטבע ולחוקיו והשאיפה לסדר עולם נוצרי אינטגרלי (אבלארד, הרמן מקל, אלן מליל). המעגל השלישי חופף בעיקר את המאה הי"ג, ויש בו דיון מפורט ביחסה של הכנסייה לתלמוד (פעילות אפיפיורית, רמון מרטי) ובתפיסת היהודים בהגותו של תומס אקווינס. יש בו המשך והשלמה למחקר קודם של כהן, על מרכזיותם של מסדרי הדומיניקנים והפרנציסקנים בפיתוח אידאולוגיה אנטי יהודית חדשה, שמקורה במודעות העצמית המתפתחת של החברה הנוצרית ובהכרה שהיהדות הבתר מקראית נטשה את המקרא ומחויבותה המלאה לתלמוד משמעה מינות וכפירה.

כך נחשף תהליך ההתרחקות מ'דוקטרינת העד האוגוסטינית' באורח מדוקדק ופרטני. ראשיתו של התהליך כבר במעגל הראשון, כתוצאה מהנטישה של תפיסת ה-saeculum האוגוסטינית והמעבר לתפיסת עולם מוניסטית, אבל הוא הואץ ונתממש בעיקר בשני המעגלים המאוחרים, עם הגילוי של היהודי בן הזמן כ'יהודי תלמודי' שאינו זהה עם 'היהודי המקראי-ההרמנויטי' האוגוסטיני. בראייה החדשה, 'המפוכחת', שוב לא נראה היהודי בן הזמן כעד לאמינות הנצרות, אדרבה, הוא נחשף כמי שעיוות בודון את העדות המקראית ואת משימת העדות שהוטלה על אבותיו, כמין וככופר, כבלתי רציונלי, כבלתי אנושי וכעובד השטן. התאולוגים המאוחרים הסיקו מכך שעל החברה הנוצרית לפעול כלפי היהודי בדרך שתהלוך את חובתה לעצמה מחד גיסא, בהבטחת שלמותה ואחדותה הדתית, ואת ייעודה ההיסטורי לישועת המין האנושי מאידך גיסא, בניצור היהודים שיעשה ויושלם ביעילות, בתקיפות ומיד.

ג

נציין כבר עתה את אופיו של הדיון: הוא מתנהל ביישוב הדעת ובפתיחות, כשיח שמקיים המחבר עם מקורותיו ועם חוקרים אחרים הנראים בעיניו שותפים ובעלי ברית למאמץ המשותף לגילוי האמת. בצמתים חשובים של הדיון הוא משתף את הקורא בהתלבטיותיו ובהיסוסיו, והוא מספר על המסלול שעבר בו עד שגייש את מסקנותיו, ואף משנה ומתקן את דעותיו הקודמות לאור ההשגות שהעלו חוקרים ומבקרים. מסקנותיו לעולם אינן בבחינת אמת מוחלטת אלא אמת על תנאי – עד שיוכח אחרת, עד שייחשפו מקורות חדשים, עד שיועלה ויוכח הסבר טוב יותר. ללא ספק – משב רוח מרענן. תרומתו החשובה ביותר של ספר זה למחקר ההיסטוריה של ימי הביניים היא בראייה הכוללת של התלות ההכרחית בין ההיסטוריה של היהודים לזו של הנוצרים, ובראייה הספציפית של התלות של הפעולה הנוצרית (להגנה על היהודים או לרדיפתם ולניצורם) בתפיסת היהודי בקרב הנוצרים, ובראשונה בקרב התאולוגים, האליטה העיקרית בתחום היצירה והלגיטימציה של האידאולוגיה החברתית. אינטגרציה זו בין שתי ההיסטוריות – שאינן לאמתו של דבר אלא היסטוריה אחת – חסרה בדרך כלל במחקרים העוסקים בימי הביניים, ה'יהודיים' וה'נוצריים'. הספר שלפנינו הוא צעד גדול לקראת חקירה אינטגרטיבית שכזו, שתישען על תחומים ומקורות נוספים – במשפט, בספרות, באמנות, בליטורגיה, בכלכלה, בפולקלור, במדעים, בארכיטקטורה ועוד כיוצא באלה – ומשני הצדדים, של היהודים ושל הנוצרים כאחד. ועדיין אנו רחוקים מהיסטוריה אינטגרטיבית זו מרחק רב. הספר מועיל לפיכך לשני הצדדים. חוקרי תולדות ישראל ימצאו בו עניין ותועלת מרובים, ויותר מהם ההיסטוריונים של התאולוגיה הנוצרית, שהרי התפיסה של היהודי מוצגת כאן כפועל יוצא

מההגות הבסיסית, ובהגות מצוי מרכז הכובד של הדיון הכללי ושל כל אחד מהדיונים הספציפיים הבונים את עיקרו של החיבור. מבחינה זו מעלה מחקרו של כהן תרומה חשובה להבנת התפתחותם האינטלקטואלית של תאולוגים ואנשי כנסייה האופייניים לתקופה הנדונה, במקביל לתרומתו לחקר ההישרדות של היהודים באירופה הנוצרית.

ד

חיבור זה נכתב ופורסם לראשונה באנגלית. האם יצא נשכר מהוצאתו לאור בעברית? נראה לי שהתרגום מעביר את עיקר טיעונו של כהן באורח סביר, ומי שאינו מכיר את המקור האנגלי יוכל לעמוד על עיקרי דברים מהנוסח העברי לבדו. אבל אין די בעיקרי דברים, ועל אחת כמה וכמה כאשר מדובר בדיון מעמיק, שמאפיין אותו רגישות לניואנסים דקים גם במקורות שעליהם הוא מסתמך וגם בטיעון המוצג בפני הקורא. שני היבטים של נאמנות התרגום – הסגנון (איך) והתוכן (מה) – מתמצים, בסופו של דבר, בתוכן, ותרגום שאינו נאמן בשלמותו למקור אינו שליח אמין להעביר את תוכנו. התרגום נעשה בצמידות מוחלטת למקור, 'צעד בצד צעד', משפט אל מול משפט, כמקובל בתרגום ספרי עיון, ולפיכך סגנונו עמוס ומסורבל. ואולם תרגום עברי טוב אינו רק השתקפות ראי של המקור האנגלי בהיפוך הכיוון. הטעם לתרגום צמוד נכון הוא באופן עקרוני – שלא להפסיד מאומה מהמצוי במקור. האם אין דרך להעמיד תרגום קולח ונעים לקריאה תוך נאמנות למקור? הסרבול ניכר לא רק במבני המשפטים – המשקפים לעתים את התחביר האנגלי, למשל בהתאמת הזמנים של המשפטים הטפלים לזמנו של המשפט הראשי – אלא גם בתרגום (הגובל לעתים בשיבוש) של מונחים וכותרים, כגון: 'התחרטיות' ('Retractationes'),¹ 'הפוליטיקה העולמית' ('the politics of this world'),² 'מדיניות יהודית' ('Jewish policy'),³ 'על רקע תפאורת מלחמת הקודש' ('Against the backdrop of Holy War'),⁴ 'עקשות מושבעת' ('inveterate obstinacy'),⁵ 'עבודה קטנה' (Opusculum = Little Work),⁶ 'והתחשבות' ('De consideratione').⁷ תרגומים אלה יש בהם צרימה, אבל אין הם פוגעים בדרך כלל באמינות הנוסח. לא כן תרגומים המשנים את רוח הדברים. סגנונו של ג' כהן מאופיין בצניעות, ולפיכך מי שמתרגם את התיאור שהוא נותן (ברמיזה) לדיונו שלו – 'a helpful treatment' – דיון מעמיק⁸ ואת 'I advanced the thesis' – 'גיבשתי תזה',⁹ לא זו בלבד שאינו מדייק, הוא גם חוטא לסגנונו – ולפיכך אף לרוחו – של המקור.

- 1 עמ' 36 ועוד. עדיף: 'שינויים ותיקונים', או 'במבט לאחור' ('ריוויזיה', וכך תרגם בארדי לצרפתית: (Les Révisions).
- 2 עמ' 71 (עמ' 70 במקור האנגלי). עדיף: 'חיי המדינה/המעשה בעולם הזה'.
- 3 עמ' 82 (עמ' 84 במקור האנגלי) ועוד. עדיף: 'מדיניות על אודות/בעניין היהודים'.
- 4 כותרת פרק ו (עמ' 219 ואילך במקור האנגלי). עדיף: 'לנוכח/על רקע מלחמת הקודש'.
- 5 עמ' 228 (עמ' 254 במקור האנגלי). עדיף: 'עקשות מושרשת'.
- 6 עמ' 261 (עמ' 289 במקור האנגלי). עדיף: 'חיבור קצר/קטן'.
- 7 עמ' 360. שיבוש. יש לתקן: 'ספר המחקר'.
- 8 עמ' 70 (עמ' 68 במקור האנגלי).
- 9 עמ' 281 (עמ' 313 במקור האנגלי).

קשים מאלה השיבושים בתוכן. בקבוצה זו אנו מוצאים שיבושים שנפלו בתרגום המקורות הראשוניים המצוטטים בנוסח האנגלי (התרגום נעשה מתרגום, ללא אימות הולם על פי המקור) או בהתייחסות אליהם, וסתם עניינים שלא הובנו כהלכה, כגון: 'המלך שאול האיום' (= 'the terrible king Saul')¹⁰; 'גם אם אינם מלבישים את אותו בן אנוש שנחשף מעינויים בכבוד הסקרמנט ההרמוני' ('even though they do not respectfully clothe that mortality made bare in suffering')¹¹; 'זכך ניסח אוגוסטינוס דברים אלה בלטינית באיגרת פאולוס' ('with the harmonious sacrament')¹²; 'הובסו באופן פתטי' ('rather')¹³; 'התאולוג פטר "המזמר"' ('Peter the Chanter')¹⁴; 'גרגוריוס התשיעי ביקש] לקדם אחדות חוקתית בעולם הנוצרי באמצעות הפצת הקודקס של משפט קנוני, ה"דקרטליס" שלו' ('to promote legislative uniformity in Christendom through the')¹⁵; 'דרשה למשמרת המולד' ('Sermones in')¹⁶; ('Vigilia Nativitatis')

שיבושים אחרים מקשים על הבנת הטעון או משנים אותו באופן מהותי, כפי שמדגימים ארבעת הקטעים הבאים.

'הדוקטרינה של אוגוסטינוס על העד היהודי התגבשה במקביל לתיחום ציר הביניים של הערך העצמאי, אם כי המוגבל, שהיה אפשר לאתר במובן המילולי של המקרא...' (Augustine's doctrine of Jewish witness had hinged precisely on that intermediate realm of independent, albeit limited, worth that one discerned in the Bible's literal sense...)¹⁷.

'איזידור נתן ביטוי... לרעיון שהיהודים המעיטו בערך האחדות הנוצרית והם לא היו שייכים למלכות נוצרית כלילת השלמות' (Isidore gave ...expression to the idea that the Jews detracted from Christian unity, that they did not belong in a properly integrated Christian kingdom)¹⁸.

- 10 עמ' 29 (עמ' 25 במקור האנגלי). יש לתקן: 'שאל הרע/הגרוע במלכים'.
- 11 עמ' 33 (עמ' 30 במקור האנגלי). יש לתקן: 'גם אם אינם מלבישים בכבוד אותה אנושיות – שנחשפה בענות – בסקרמנט ההרמוני'.
- 12 עמ' 33, הערה 13 (עמ' 30, הערה 11 במקור האנגלי). יש לתקן: 'זכך מצטט אוגוסטינוס מהנוסח הלטיני של איגרתו של פאולוס'.
- 13 עמ' 35 (עמ' 32 במקור האנגלי). יש לקרוא: 'הובסו בפורענות/באסון קשה'.
- 14 עמ' 277 (עמ' 312 במקור האנגלי). אין לתרגם את ציון מעמדו הכהונתי של פטר (קנטור=פרצנטור של כנסיית נוטרדם בפריס), כשם שאיננו מתרגמים מילולית תוארי משרות אחרים, כגון בישוף, פרסביטר או דיאקון.
- 15 עמ' 288 (עמ' 322 במקור האנגלי). משובש. יש לתקן: '...לקדם אחדות משפטית [כך, המקור האנגלי לקוין] בעולם הנוצרי באמצעות פרסום ה-*Decretales* שלו, והכוונה לפרסום אוסף הדקרטלים של גרגוריוס התשיעי – *Liber extra* – בשנת 1234, כהשלמה לדקרטום (*Decretum*) של גרטיאנוס. עמ' 360. יש לתקן: 'דרשות לערב/אשמורת תג המולד'.
- 17 עמ' 71 (עמ' 69 במקור האנגלי). יש לתקן: 'הדוקטרינה של אוגוסטינוס על העד היהודי הייתה תלויה אכן באותו תחום ביניים של הערך העצמאי – אם גם מוגבל – שנמצא במובן המילולי של המקרא'.
- 18 עמ' 115 (עמ' 122 במקור האנגלי). יש לתקן: 'איזידור נתן ביטוי... לרעיון שהיהודים פוגמים באחדות הנוצרית, ושהם אינם מהווים חלק מממלכה נוצרית שהיא אינטגרלית כנדרש/כיאות'.

‘פטר, כמו ברנרד, בחן את היהודים והיהדות מנקודת התצפית המיוחדת שלו, של אמצע המאה השתים-עשרה, שדגלה במקומם המרכזי של מסעי הצלב בהשקפת עולמו של תאולוג נוצרי, הואיל והיו עמוסי רעיונות כנסייתיים ואסכטולוגיים’ (Peter, like Bernard, construed the Jews and) Judaism from his particular mid-twelfth-century vantage point, at which crusading, fraught with ecclesiastical and eschatological significance, helped to crystallize the worldview¹⁹. (of a Christian theologian)

‘משנתו של פאולוס תרגמה את המציאות ההיסטורית בדבר מוצאה היהודי של הנצרות לתאולוגיה על תולדות הגאולה, ואף הגדירה את המסגרת היסודית... פאולוס נתן תוקף לאמיתות המקרא העברי ולחשיבות הוראתו לבני ישראל בתכנית האל לגאולת המין האנושי’ (The teaching of Paul, as) it translated the historical reality of Christianity’s Jewish origins into a theology of salvation history, defined the basic parameters... Paul affirmed the veracity of Hebrew Scripture and the importance of its revelation to Israel in God’s plan for the redemption²⁰. (of humankind)

מתברר שהתרגום לעברית בעייתי וצריך ניפוי נוסף. ההתקנה לדפוס, לעומת זאת, נעשתה כהלכה: הטקסט העברי נקי לגמרי מטעויות דפוס, ומספרן זניח בביבליוגרפיה העשירה ובאפרט המפורט, המשמש בדרך כלל קרקע פורה לשגיאות דפוס ולשיבושי שמות ומונחים מכל הסוגים. הטעויות מעטות, ובכללן גם אלה החוזרות על שיבושים וטעויות דפוס שנפלו כבר במקור האנגלי ולא תוקנו בנוסח העברי. ראו, למשל, במקום De Genesis²¹, Laus Spaniae במקום Retractationes²², Retractationes במקום expéarience²³, במקום expérience²⁴. המינוח אחיד (אבל ‘ליאון’ מופיעה גם כ‘ליין’²⁵), ונשמרת עקיבות בשימוש באותיות גדולות בראשי שמות בלועזית (אך ראה angilramni במקום theodosianus²⁶, Angilramni במקום Theodosianus²⁷). ביבליוגרפיה עשירה מאוד – עמ’ 356–401 – מפנה אל המקורות הראשוניים והמשניים הרלוונטיים ומשקפת את מצב המחקר עד לשנת 1996, בתוספת עדכון לכמה פרסומים מאוחרים יותר. אפרט הערות

19 עמ’ 228 (עמ’ 254 במקור האנגלי). יש לתקן: ‘פטר, כמו ברנרד, תפס את היהודים והיהדות מנקודת התצפית המיוחדת של אמצע המאה השתים-עשרה, זמן שבו סייעו מסעי הצלב – שהיו טעונים משמעות אקסילולוגית ואסכטולוגית – לגבש את השקפת עולמו של תאולוג נוצרי’. ‘אקסילולוג’ אין מובנו ‘כנסייתי’.

20 עמ’ 347 (עמ’ 392 במקור האנגלי). יש לתקן: ‘משנתו של פאולוס הגדירה את המסגרת היסודית... כאשר תרגמה את המציאות ההיסטורית של מוצאה היהודי של הנצרות לתאולוגיה של תולדות הגאולה... פאולוס הכריז על/הכיר ב... אמיתות המקרא העברי והחשיבות של גילויי לישראל בתכנית האל לגאולת המין האנושי’.

21 עמ’ 28.

22 עמ’ 108 (עמ’ 113 במקור האנגלי).

23 עמ’ 357.

24 עמ’ 367.

25 עמ’ 69.

26 עמ’ 361 (עמ’ 402 במקור האנגלי).

27 עמ’ 363.

יעיל ומפורט מלווה את הדיון, ומזמין להרחבה ולתוספת עיון בלא שיכביד על הקורא או יטשטש את הטיעון תחת מטען עודף של הפניות והפלגות מיותרות.

ה

באסופה של ליקוטים בעלי אופי דידקטי ופרשני המיוחסת ל'אלבינוס', שנשמרה בכתב יד מהמאה הי"ד,²⁸ אנו מוצאים את הטקסט דלהלן:

'נשאלת השאלה מדוע אין הכרח להרוג את היהודים.

והתשובה, בשל שבעה [טעמים].

ראשית, בשל האות על החטא שנעשה נגד כריסטוס, ומכאן: דמו עלינו וגו'.

שנית, בשל העדות על האמונה שבתורה ובנביאים, שהרי חזקים יותר כלי נשקו של האויב.

שלישית, בשל השעבוד לעם הנוצרי, שהרי כשם [שהיו משועבדים] במצרים כך הם [עתה].

רביעית, בשל חמלתו של כריסטוס, שהרי כמה מהם אפשר שימירו, ומכאן: אם יהיה מספר בני ישראל.

חמישית, למען הזיכרון, כדי שהנוצרים הרואים אותם יזכרו בענותו של כריסטוס.

שישית, בשל חמלתה של הכנסייה, שהרי היא מתפללת אפילו למען אמונתם של אויביה.

שביעית, בשל האות, כשם שנאמר לקין: כל הורג קין [וגו'], נע ונד הוא [=קין].²⁹

אלמלא ידענו שטקסט זה הועתק במאה הי"ד, היינו יכולים לשער שהוא מביא בעיקרו את הסיכום שמסכם ג'רמי כהן את עיקריה של 'דוקטרינת העדות האוגוסטינית' בעמ' 38–39, ובעיקר בטבלה שבעמ' 43. דומה שאין דוגמה טובה יותר מזו לתקפות של דיונו על אודות המקום החשוב של המכלול הסטראוטיפי הזה בתפיסה התאולוגית של היהודים בשלב כה מאוחר של תולדות היהודים בימי הביניים.

אמנון לינדר

Wien, ÖNB, Cod. Palatinus 1653, fol. 198 28

'Queritur cur Iudei non debent occidi, responditur propter vii. Primo propter signum in 29
Christum peccati perpetrati, unde Sanguis eius super nos etc. Secundo propter testimonium
fidei legis et prophetarum, quia forciora sunt inimici tela. Tercio propter obsequium populi
Christiani, quia sicut in Egypto sic et sunt. Quarto propter misericordiam Christi, quia
quidam forte convertentur, unde, Si fuerit numerus filiorum Israhel. Quinto propter
memoriam, ut videntes eos Christiani recordentur passionis Christi. Sexto propter
misericordiam ecclesie que eciam orat pro fide inimicorum. Septimo propter signum, sicut
dictum est ad Cayn: Qui occiderit Cayn, vagus et profugus est'